

Література

1. Вернадский В.И. Размышления натуралиста. Научная мысль как планетное явление. – М.: Наука, 1997. – Кн. 2. – 150 с.
2. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє: до ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові: Пер. з англ. – К.: Основи, 1993. – 238 с.
3. Кульчицький Я.В. Проблеми становлення соціально-екологічних суспільних відносин: методологічний аспект// Вісник Львів. ун-ту. Серія економічна. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. – 2004, вип. 33. – С. 23-27.
4. Кульчицький Я.В. Екологічна парадигма розвитку економічної теорії у контексті посилення екологізації економіки// Екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів: НЛТУ України, 2005. – С. 48-49.
5. Кульчицький Я.В. Цивілізаційний підхід до порівняння сучасних еколого-економічних систем// Наук. вісник НЛТУ України: Зб. наук.-техн. праць. – Львів: НЛТУ України, 2005, вип. 15.3. – С. 175-179.
6. Кульчицький Я.В. Еколого-економічні системи (проблеми теорії і методології дослідження). – Львів: УкрДЛТУ, 2003. – 64 с.
7. Кульчицький Я.В. Проблеми формування соціально-екологічних суспільних відносин у контексті трансформації сучасних еколого-економічних систем. – Львів: Камула, 2005. – 144 с.
8. Михасюк І.Р. Глобалізація та євро регіоналізація. – Львів: Українські технології, 2005. – 192 с.
9. Соколенко С.І. Глобалізація та економіка України. – К.: Логос, 1999. – 568 с.
10. Tinbergen J., Fisher D. Warfare and Welfare. – N.Y.: McGraw-Hill, 1989. – 425 p.

УДК 630*95+630*652

*Доц. В.З. Холявка, канд. екон. наук;
доц. А.М. Дейнека, канд. екон. наук – НЛТУ України*

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ВІДТВОРЕННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

Проаналізовано умови відтворення лісових ресурсів в Україні та запропоновано на основі міжнародного та національного досвіду напрями удосконалення національної лісової політики.

Ключові слова: лісова політика, відтворення лісових ресурсів, витрати на ведення лісового господарства, коренева плата.

Doc. V.Z. Kholiyavka, doc. A.M. Deineka – NUFWT of Ukraine

Ecologic and economic conditions of regeneration of forestry resources in Ukraine

This article analyses the conditions of regeneration of forest resources in Ukraine and suggests the ways of national forestry policy improvement on the basis of international and national experience.

Keywords: forestry policy, forest resources regeneration, forestry management expenditures, stumpage price.

Незважаючи на полярні думки щодо стану лісів світу, останні наукові дослідження доводять те, що лісові ресурси на більшості континентів світу продовжують деградувати. Так, зокрема, К. Флавін стверджує: "Тільки віднедавна ми почали використовувати супутникові знімки для географічного зображення руйнації величезних площ лісів і розробляти комп'ютерні моделі, які дадуть змогу хоча б приблизно прогнозувати зміни клімату внаслідок викидів в атмосферу двоокису вуглецю" [1, с. XXIV].

В Україні склалася складна еколого-економічна ситуація в лісовому господарстві. Ще в роки радянської влади на відтворення лісових ресурсів з державного бюджету виділялися кошти, недостатні для ефективного ведення лісового господарства. Крім того, в умовах адміністративно-командної економіки вони використовувалися недостатньо ефективно. Впродовж останніх десяти років ситуація в лісовому господарстві України стала критичною. У недостатніх обсягах проводяться роботи з лісовідновлення, охорони і захисту лісів (табл. 1).

[illegible]

За даними Державного комітету лісового господарства України (Держкомлісгоспу), співвідношення між лісовідновленням та суцільними рубаннями становить 1:24, тобто лісів створювалося на 24 % більше, ніж вирубувалось. Проте частка природного поновлення, порівняно з посівом та посадкою лісових культур, залишається надзвичайно низькою.

У структурі використання лісових ресурсів істотне значення відіграють екологічні (не сировинні) функції, до яких належать водоохоронні, водорегулюючі, ґрунтозахисні, санітарно-гігієнічні властивості лісових насаджень. Залучення екологічних функцій лісу в сферу економіки набуває вагомого значення при вирішенні проблеми управління лісовими ресурсами, інтенсифікації лісовирощування та лісокористування. Важливою є екологічна функція лісу як засобу охорони і збереження земель від водної і вітрової ерозії, запобігання їх від опустелювання. Захисні насадження займають значне місце у системі проти-ерозійних заходів. Зараз на полях сільськогосподарських підприємств є близько 1,2 млн. га захисних насаджень різного призначення, в тому числі 440 тис. га полезахисних лісових смуг. Водночас захисному лісорозведенню в Україні не надається належної уваги. Різко скоротилися обсяги їх створення, про що свідчать такі дані: обсяги створення захисних насаджень зменшилися з 11350 га в 1994 р. до 3021 га в 2001 р. та до 4014 га в 2002 р., а створення полезахисних лісових смуг відповідно з 1799 га до 335 га та 294 га. Боротьбу з ерозією ґрунтів ведуть у напрямку ліквідації наслідків, а не на упередження причин, і за розмірами істотно відстає від приросту кількості змитих земель і неугідь.

Для вирощування здорового та високопродуктивного лісу необхідно захищати його від шкідників і хвороб. Всього в лісах Держкомлісгоспу України станом на 01.01.2002 року було зареєстровано 200,5 тис. га насаджень, уражених хвоєлистогризучими шкідниками, та 34,1 тис. га, вражених стовбурними шкідниками. На площі 100 тис. га потрібно вживати термінових заходів для боротьби зі шкідниками. Кошти на ці потреби виділялись незначні.

Майже всі ліси перебувають у зоні негативного впливу промислового забруднення. Внаслідок Чорнобильської катастрофи, продуктами радіоактивного розпаду в Україні забруднено 4,4 млн. га лісів. З обігу вилучено 157 тис. га лісів. За останні роки не добирається приблизно 1 млн. м³ деревини щорічно, зменшилися обсяги побічного користування та рекреаційного лісокористування. Завдяки лісовим масивам, які під час Чорнобильської аварії відіграли роль захисного екрану і накопичувача радіонуклідів, певним чином було обмежено поширення радіонуклідного забруднення на більші території. Ліс став головним природним фактором стабілізації радіоекологічного стану в зоні відчуження [2].

За даними Держкомлісгоспу України, обсяги відтворення лісів у 2002 р. порівняно з 2001 р. зросли на 8 % і становлять 42,5 тис. га, що перевищує площі зрубів на 43,2 %. Необхідно зазначити, що фінансування лісовідновлювальних робіт є незадовільним. У 2002 р. роботи з відтворення лісів були профінансовані з бюджету тільки на 32 %. В окремі роки кошти виділялися тільки на виконання вкрай необхідних робіт та на заробітну плату управлінського апарату [3].

Сума кореневої плати за деревину є значно меншою від коштів, що потрібно виділяти на розвиток лісового господарства і забезпечення сталого

лісокористування (табл. 2). Відповідно, це говорить про доцільність перегляду діючих такс на деревину лісових порід, що продають на корені.

Табл. 2. Обсяги витрат на ведення лісового господарства підприємствами Держкомлісгоспу України

Роки	Коренева плата, сплачена в держбюджет, тис. грн.	Витрати по лісовому господарству, всього, тис. грн.	в тому числі					
			із державного і місцевих бюджетів		інші джерела		власні кошти лісових підприємств	
			тис.грн.	%	тис.грн.	%	тис.грн.	%
1997	23626,0	134515,1	69384,3	51,6	—	—	65130,8	48,4
1998	32846,0	139789,8	60150,5	43,0	—	—	79639,3	57,0
1999	32911,1	155657,6	59837,8	38,4	—	—	95819,8	61,6
2000	33635,3	218763,3	56434,4	25,8	—	—	162328,9	74,2
2001	37177,7	250946,63	57312,93	22,8	—	—	193633,7	77,2
2002	46161,1	305664,0	85524,6	28,0	—	—	220139,4	72,0

Загальна площа земель лісового фонду станом на 1 січня 1996 р. (час проведення останнього державного обліку лісового фонду) становить 10,8 млн. га, з яких вкрито лісовою рослинністю 9,4 млн. га, що становить 15,6 % від території України [2, 4]. Забезпеченість лісом в Україні – одна із найнижчих в Європі. На одного мешканця України припадає приблизно 0,18 га вкритих лісом земель і 34,4 м³ запасу деревини. У багатьох країнах Європи цей показник значно вищий. Так, у Фінляндії він становить 4,64 га, в Швеції – 3,47 га, у Норвегії – 2,18 га [5].

Динаміку основних показників лісового фонду Держкомлісгоспу України характеризує табл. 3.

Табл. 3. Динаміка основних показників лісового фонду Держкомлісгоспу України

Показники	Од. вим.	Роки				
		1973	1978	1983	1988	1996
1. Загальна площа	тис. га	6949	7030	7162	7175	7115
2. Лісові землі в т.ч.:	тис. га	6229	6307	6462	6467	6485
2.1. Вкриті лісовою рослинністю землі	тис. га	5810	5962	6122	6151	6086
2.2. Незімкнуті лісові культури	тис. га	279	214	206	195	161
2.3. Не вкриті лісовою рослинністю землі	тис. га	140	131	119	102	131
3. Нелісові землі	тис. га	655	643	627	638	630
4. Загальний запас насаджень	млн. м ³	804,7	850,7	996,9	1048,2	1282,1
у т.ч.: запас стиглих і перестійних насаджень	млн. м ³	104,7	96,5	112,1	106,6	204,5
5. Середній запас на 1 га вкритих лісовою рослинністю земель	м ³	139	144	164	171	212
6. Середній запас на 1 га стиглих і перестійних насаджень	м ³	249	251	270	264	267
7. Загальна середня зміна запасу	млн. м ³	21,5	23,5	24,1	24,4	24,0
8. Лісистість території	%	14,1	13,7	14,2	14,3	15,6

З наведеної в табл. 3 інформації можна зробити висновок, що загальний середній приріст насаджень становить 24,0 млн. м³. Середній приріст деревини на 1 га вкритих лісом земель за останні десятиліття поступово збільшувався та станом на 01.01.1996 р. становив 4,0 м³ на рік. Сьогодні Україна є найменш лі-

системою європейською державою, яка не може забезпечити власних потреб у деревині, а ліс як основний компонент біосфери не здатний повною мірою утримувати екологічну рівновагу. Частка вкритих лісом земель у загальній площі території становить 15,6 %, що є значно нижчою, ніж розрахунково-оптимальний показник (20-22 %), необхідного для досягнення збалансованості між запасами, обсягами лісоспоживання та екологічними вимогами [2].

Середній запас деревини на 1 га покритої лісом площі України становить 212 м^3 , в стиглих і перестійних лісах – 267 м^3 . Найбільш висока продуктивність лісів Карпат (приріст деревини $5,1 \text{ м}^3/\text{га}$). Загалом, продуктивність лісів України відповідає середньому європейському рівню. Так, приріст деревини на одному гектарі покритої лісом площі в Угорщині становить $6,2 \text{ м}^3$, Німеччині – $5,6 \text{ м}^3$, Румунії – $4,6 \text{ м}^3$, Польщі – $3,4 \text{ м}^3$, Болгарії – $1,8 \text{ м}^3$ [6-8].

Загальний стан лісів України не відповідає еколого-економічним вимогам. Великої шкоди їм було завдано в період відбудови народного господарства у повоєнні роки. Рубання головного користування у той час перевищували науково обґрунтовані нормативи, що призвело до істотних змін у структурі лісового фонду: погіршенні природних комплексів, деградації рослинного покриву, виснаження лісосировинної бази. Площа вкритих лісовою рослинністю земель за останні 30 років зросла майже на 300 тис. га, а запас деревини в лісах збільшився в 1,5 рази. Позитивна тенденція спостерігається та в збільшенні середніх запасів на 1 га вкритих лісовою рослинністю земель. Зокрема, середній запас на 1 га хвойних насаджень зріс на 90 м^3 , твердолистяних – 78 м^3 , м'яколистяних – 81 м^3 .

Проблема охорони лісів від пожеж – одна з найбільш складних, які вирішуються працівниками лісового господарства всієї України. У лісах Держкомлісгоспу у 2000 р. було зареєстровано 2994 пожежі на площі 1150 га, а у 2001 р. – 2646 пожеж на площі 3297 га, що становило порівняно з 2000 р. 286,7 %. Підприємства Держкомлісгоспу недостатньо забезпечені засобами боротьби із пожежами, а кошти на придбання необхідної протипожежної техніки впродовж останніх років не виділялися [9].

Невтішною є інформація щодо лісопорушень у лісах України. Так, основними лісопорушеннями є самовільні рубання та порушення "Правил відпуску деревини на пні в лісах України" [10]. Найбільше названих лісопорушень спостерігається в об'єднанні "Харківліс". Значних збитків завдано лісовому господарству в Закарпатському регіоні, де у 2001 р. самовільно зрубано $11302,0 \text{ м}^3$ деревини, що становить 38,3 % від загального об'єму зрубаної деревини за цим лісопорушенням. З кожним роком кількість лісопорушень невинно зростає і це свідчить про неефективне виконання службових обов'язків працівниками лісової охорони. У 2002 р. у лісах Держкомлісгоспу було зареєстровано 20,3 тис. випадків лісопорушень, нараховано збитків на суму 16,8 млн. грн., а відшкодовано тільки 6 %. По Україні загальні збитки за останні 3 роки склали 111,6 млн. грн., толі ж як надходження в бюджет за аналогічний період від кореневої плати становили 116,9 млн. грн. Як бачимо з вищенаведених даних, Україна втратила від лісопорушень величину доходу від розрахункової лісосіки. Величина відшкодування склала тільки 3 відсотки заподіяних збитків.

На лісових підприємствах Львівщини у 2001 р. було зареєстровано 1017 випадків самовільних рубань, внаслідок яких було втрачено 2379 м^3 ви-

сокоякісної деревини таксовою вартістю 28,3 тис. грн., що завдало збитків на суму 917,3 тис. грн. Порушено 215 адміністративно-правових справ, 6 справ про кримінальну відповідальність, 160 справ передано в суди для розгляду. Повернуто тільки 16,1 % завданих збитків.

Зростання самовільних рубань у лісах України свідчить про об'єктивну необхідність удосконалення корневих платежів за деревину в лісі, оскільки вони використовуються для відшкодування екологічних втрат лісопорушниками. Враховуючи те, що ліси України виконують переважно захисні, санітарно-гігієнічні та оздоровчі функції і мають обмежене експлуатаційне значення, державну політику повинні спрямовувати на охорону, захист і відновлення лісів, збільшення лісистості території до оптимальної, підвищення стійкості лісових систем до негативних чинників середовища, раціональне і невиснажливе використання. Враховуючи міжнародний досвід лісової політики в галузі відтворення лісових ресурсів, а також національну практику лісовирощування та наукові дослідження в сфері лісового господарства, можна зробити такі висновки:

Україні варто проводити національну лісову політику, спрямовану на збільшення лісистості території. Водночас, необхідно враховувати те, що Україна характеризується найбільш продуктивними в Європі сільськогосподарськими угіддями, які є придатними для ведення висококонкурентного сільськогосподарського виробництва. Власне, через це резерви збільшення лісистості території України є невеликими (більшість науковців вважає, що лісистість повинна становити коло 20 % [11]).

Заліснення малоприсадатних для сільськогосподарського виробництва земель варто здійснювати деревними породами, що найбільш пристосовані до місцевих умов виростання та дають змогу створювати екологічно стійкі та безпечні насадження.

Оскільки санітарно-вибіркові та прохідні рубання перетворюються в Україні в промислово заготівлю лісоматеріалів на шкоду екологічним суспільним функціям, варто за допомогою інструментів лісової політики (насамперед за допомогою корневих платежів та економічних санкцій) стримувати цей деструктивний процес, який завдає шкоди лісовому менеджменту і суперечить принципам сталого ведення лісового господарства.

Україні не варто проводити довготермінову лісову політику, спрямовану на нагромадження стратегічних запасів деревини на корені, оскільки така політика, як показує досвід Європи, призводить до дестабілізації довкілля та погіршення екологічної безпеки. Крім того, вона призводить до втрат валового доходу лісовласників. Для цього за допомогою корневих платежів доцільно запобігати прояву деструктивних екологічних змін (шляхом зниження рівня корневих платежів за деревину, що надають для рубань у перестійних лісових насадженнях).

Необхідно проводити лісову політику, спрямовану на розвиток мережі доріг у лісах України, заліснення лісових і нелісових земель, охорону лісів від пожеж та шкідників. Пріоритет у національній лісовій політиці щодо заліснення повинен надаватися гірським територіям, лісистість яких на терені

Львівської області зменшилася впродовж останніх двох століть на 77 %, а верхня межа гірських лісів знизилася на 200-300 м [11, 12]. Подібне зниження лісистості відбулося в інших гірських областях (Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій).

Література

1. **Стан Світу 2002**/ Флавін К., Френч Г., Гарднер Г., Гелвейл Б., Дан С., Енгельман Р., Макгін А.П., Местні Л., Ніренберг Д., Ренер М., Старк Л./ Пер. с англ.: ВГО "Україна. Порядок денний на ХХІ століття" та Ін-т сталого розвитку. – К.: Інтелсфера, 2002. – 289 с.
2. **Національний звіт України** про стан виконання положень "Порядку денного на ХХІ століття" за десятирічний період (1992-2001 рр.). Рада національної безпеки і оборони України. – К.: Український ін-т досліджень навколишнього середовища і ресурсів, 2001. – 30 с.
3. **Закон України** "Про державний бюджет України на 1997 рік"// Галицькі контракти. – 1997, № 33. – С. 36-41.
4. **Державний лісовий кадастр** за станом на 1 січня 1996 року. Міністерство лісового господарства України. – Ірпінь: Українське державне лісовпорядке виробниче об'єднання, 1997. – 86 с.
5. **Синякевич І.М.** Економіка лісокористування: Навчальний підручник. – Львів: ІЗМН, 2000. – 402 с.
6. **Генсірук С.А.** Ліси України. – К.: Наук. думка, 1992. – 408 с.
7. **Куликова Т.А.** Оценка продуктивности лесов. – М.: Лесн. пром-сть, 1981. – 152 с.
8. **Ян Хейно, Ристо Марттила, Марья Паавилайнен.** – Финляндия 1994. – Лес и природа, 1994. – 17 с.
9. **Холявка В.З.** Еколого-економічні засади формування кореневих цін на деревину: Дис... канд. екон. наук: 08.08.01. – Львів, 2003. – 321 с.
10. **Постанова Кабінету Міністрів України** від 29 липня 1999 р, № 1378 "Про затвердження Правил відпуску деревини на пні в лісах України". – К., 1999. – 48 с.
11. **Довідник** з питань економіки та фінансування природокористування та природоохоронної діяльності. – К.: Геопринт, 2000. – 412 с.
12. **Синякевич І.М.** Економіка лісокористування: Навчальний підручник. – Львів: ІЗМН, 2000. – 402 с.

УДК 336:502.4

Доц. А.В. Шлапак, канд. екон. наук – Київський національний економічний університет

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ ТА ЙОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Досліджено проблеми господарської діяльності в лісовому господарстві України. Розкрито об'єктивні та суб'єктивні передумови формування нової економічної політики в лісовому господарстві. На основі економічного аналізу сучасного стану лісової галузі сформовано новий концептуальний підхід її організації.

Doc. A.V. Shlapak – Kyiv national economic university

Entrepreneurship in forest economy of Ukraine and its normative legal provision

Entrepreneurial activity in the forestry of Ukraine and its normative and legal guarantee. Problems of economical activity in the forestry of Ukraine are investigated. Objective and subjective prefaces of forming of the new economic policy in the forestry are revealed. On the basis of the economical analysis of the modern state of the forestry section the new conceptual approach of its organization is formulated.

Keywords: economic systems, comparative economic model, economical activity, business undertakings.